

بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازمان‌دهی و اشاعه اطلاعات نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های ایران و ارائه‌ی یک مدل کاربردی

الهه روحی دل^۱
نصرت ریاحی نیا^۲
فهیمة باب‌الحوائجی^۳
زهرا اباذری^۴

مطالعات دانش‌شناسی

سال اول، شماره یک، زمستان ۹۳

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۴/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۳/۰۶/۰۵

چکیده

هدف: این پژوهش باهدف بررسی وضعیت مؤلفه‌های گردآوری، سازمان‌دهی و اشاعه اطلاعات نسخ خطی، در بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران بر اساس مؤلفه‌های مدیریت دانش انجام شده است. **روش:** در این پژوهش از روش ترکیبی (کمی و کیفی) همزمان استفاده شده است. جامعه پژوهش را کلیه بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های سطح کشور که دارای بخش نسخ خطی و کارمند بوده‌اند، شامل ۴۴ کتابخانه در سطح ایران، تشکیل داده است که با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته، مورد بررسی قرار گرفته و پس از جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS تحلیل شده است. **یافته‌ها:** نشان می‌دهد که میانگین به‌دست آمده از مؤلفه‌های گردآوری نسخ خطی ۳۷/۹۲ از ۴۵، سازمان‌دهی نسخ خطی ۲۸/۹۰ از ۳۳، اشاعه اطلاعات نسخ خطی ۳۶/۱۱ از ۵۷، از میانگین مقایسه شده در سطح کم‌تر و پایین‌تری قرار دارند. **نتیجه‌گیری:** نشان‌دهنده رعایت کم مدیریت دانش در بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران در مؤلفه‌های مورد بررسی است. پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه و شرکت‌کنندگان در مصاحبه جملگی بر تهیه

۱. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد علوم و تحقیقات. تهران. (نویسنده مسئول)،

e.rohidel@ut.ac.ir

۲. استاد علم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه خوارزمی. تهران.

۳. دانشیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی. واحد علوم و تحقیقات. تهران.

۴. دانشیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران شمال. تهران.

دستورالعمل یکسان و وحدت رویه در مؤلفه‌های گردآوری، سازمان‌دهی اطلاعات نسخ خطی و اشاعه اطلاعات تأکید داشتند و اجرای مدیریت دانش و استفاده از مدل‌های آن را ضروری دانستند.

واژگان کلیدی: کتابخانه‌های ایران، مدل، مدیریت دانش، نسخه‌های خطی

مقدمه

در طول سال‌های متمادی اندیشه‌های بشر در قالب میراثی مکتوب و گران‌بها به شکل نسخه‌های خطی حفظ و نگهداری شده‌اند. این آثار امروزه بخشی مهم از تاریخ کتاب و کتابداری پیش از صنعت چاپ را به خود اختصاص داده‌اند و حامل اطلاعات ارزشمندی از تاریخ علم هستند. اهمیت بررسی این آثار در ایران به حدی است که دو نگرش عمده را بر فضای نسخ خطی حاکم ساخته است. در نگاه سنتی، نسخه‌های خطی در اختیار تعداد محدودی از علما، اندیشمندان و برخی از کتابخانه‌ها و استفاده‌کنندگان آن‌ها قرار می‌گیرند و یا به‌عنوان آثار قیمتی و اصطلاحاً عتیقه در کنج موزه‌ها به نمایش گذاشته می‌شوند. در نگرش دوم و جدید، ارزش این آثار به استفاده از آن‌ها توسط تاریخ‌نگاران و دانشمندان وابسته است تا منشأ تولیدات علمی جدیدی شوند و پژوهشگران برای نوشتن تاریخ علم و استفاده از یافته‌های گذشتگان به‌عنوان چراغ راهی برای آینده از آن‌ها بهره‌برند (مطلبی، ۱۳۸۹).

در دهه‌های اخیر بانفوذ فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از روش‌های جدید در حیطه‌ی مدیریت اطلاعات و مدیریت دانش که بر یادگیری سازمانی، مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اسناد فناوری‌های اطلاعاتی تأکید دارند، رایج شدند (گزنی، ۱۳۸۴). بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌ها نیز با وجود سنجیت کم خود با فناوری‌های جدید، ناگزیر به استفاده از این فرصت‌ها به بهترین شکل ممکن شدند و از پیشرفت‌های فناوری‌های اطلاعاتی در راستای فراهم آوری، حفاظت، سازمان‌دهی و اشاعه آثار و منابع خطی استفاده کردند. شاید بتوان ایجاد بانک‌های اطلاعاتی از فهرست‌های نسخه‌های خطی - بانک اطلاعاتی آقابرگ تهرانی - و دسترس‌پذیر کردن این اطلاعات را از گام‌های اصلی و مقدماتی در این حوزه نام برد. این فعالیت‌ها کمک کردند تا کارشناسان با آثار خطی موجود در کتابخانه‌های مختلف آشنا شوند و با شناسایی آن‌ها به استفاده و پژوهش بیشتر

_____ بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

اقدام ورزند. مدیریت دانش را فرآیندی چالش‌انگیز می‌دانند؛ زیرا شناخت ارزش آن مشکل بوده و به کارگیری مطلوب آن به‌نحوی که برای سازمان مزیت رقابتی ایجاد نماید، دشوارتر است. مدیریت دانش را می‌توان بیان دیگری از مدیریت راهبردی دانست که نیازمند بهره‌برداری بهینه مدیران ارشد، از فرصت‌های ارائه‌شده توسط فناوری‌های نوین، به‌منظور دستیابی به اهداف سازمانی است (نیوکومب^۱، ۱۹۹۹). برخی از صاحب‌نظران آن را، اعمال مدیریت و زمینه‌سازی برای تبدیل دانش ("نهان به عیان" و "انفرادی به جمعی" و بالعکس) دانسته‌اند که در داخل یک سازمان یا بین سازمان‌ها در قالب گردآوری، سازمان‌دهی، به اشتراک‌گذاری دانش به‌عنوان یک سرمایه سازمانی در راستای دستیابی به اهداف سازمان قدم برمی‌دارد (حسن‌زاده، ۱۳۸۴). ارنست پرز معتقد است که مدیریت دانش عبارت است از گردآوری دانش، قابلیت‌های عقلانی و تجربیات افراد یک سازمان و ایجاد قابلیت بازیابی برای آن‌ها به‌عنوان یک سرمایه انسانی. به‌عبارت‌دیگر مدیریت دانش بر ذخیره و به‌کارگیری دوباره اطلاعات تخصصی تأکید دارد (پرز^۲، ۱۹۹۹). نیکل کینگ یکی از کسانی است که مدیریت دانش را فرایند ایجاد، سازمان‌دهی، اشاعه و حصول اطمینان از درک اطلاعات موردنیاز برای انجام یک کار تلقی می‌کند (کینگ^۳، ۱۹۹۹)؛ اما مدیریت دانش در این پژوهش، عنصری است که به‌عنوان نگرشی هدفمند و ابزاری برای شناسایی، تهیه، توسعه، تحلیل، استفاده، ذخیره و اشتراک دانش و سازمان‌دهی و بازیابی پایگاه دانش سازمانی و تجربه‌های پراکنده در سازمان موردتوجه قرار گرفته است تا دسترسی به دانش که پیوسته در حال تغییر است به هر صورت فراهم شود.

با توجه به ورود کتابخانه‌ها به قرن بیست و یکم و استفاده‌ی مؤثر از مدیریت دانش، تغییر در ساختار کتابخانه‌ها، مدیریت مناسب کارکنان، بازنگری در آموزش کارکنان، بازنگری در خدمات و بازنگری در معیارهای ارزیابی ضرورتی غیرقابل‌اجتناب شده است (پریخ، ۱۳۸۲).

این ضرورت، قطعاً به فضای نسخ خطی نیز راه یافته است زیرا موضوعات عمده درزمینه مدیریت دانش، به خوبی در بخش های نسخ خطی کتابخانه های ایران کاربرد داشته و می تواند این حوزه را نیز مانند دیگر بخش های کتابخانه، مانند بخش آثار چاپی، تحت تأثیر قرار دهد.

پیشینه ی پژوهش

بررسی پایگاه های اطلاعاتی داخلی و خارجی نشان داده است که تاکنون با موضوع مدیریت دانش در حوزه ی نسخ خطی، تحقیق مستقلی انجام نشده است؛ اما به شکل مستقل درزمینه مدیریت دانش و نسخ خطی تحقیقاتی انجام شده است که به برخی از آن ها اشاره می شود.

درزمینه مدیریت دانش در کتابخانه های تخصصی، یکی از پایان نامه های انجام شده با عنوان «بررسی وضعیت مدیریت دانش در کتابخانه های تخصصی امور برق وزارت نیرو و ارائه الگوی پیشنهادی» است که خوانساری (۱۳۸۴) با روش پژوهش پیمایشی انجام داده است و وضعیت مدیریت دانش در حوزه ی مورد مطالعه را ضعیف ارزیابی کرده است. از دیگر کتابدارانی که درزمینه مدیریت دانش تحقیق نموده است می توان به (حسن زاده، ۱۳۸۵) و پایان نامه ی «بررسی عوامل زیرساختی مدیریت دانش در دولت جمهوری اسلامی ایران» اشاره کرد. در این پایان نامه، عوامل مورد بررسی در چند وزارتخانه ارزیابی و راهکارهایی جهت اجرای مدیریت دانش ارائه شده است. درزمینه ّ نسخه های خطی در سال های اخیر تحقیقاتی در زمینه های مختلف و مرتبط با نسخه های خطی در ایران انجام شده است. در بخش فهرست نویسی روحی دل (۱۳۷۳ الف) در پایان نامه خود به بررسی «فهرست نسخه های عکسی کتابخانه موزه بریتانیا موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران» پرداخته و برای نخستین بار از ابزارهای فهرست نویسی چاپی در فهرست های مجموعه های خطی استفاده کرده است. چگونگی استفاده از فناوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخ خطی در پایان نامه ی (غلامحسین زاده خبیصی، ۱۳۸۴) با عنوان «بررسی میزان بهره گیری از فن آوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخ خطی در کتابخانه های ایران» مورد توجه قرار گرفته و تأیید شده که کتابخانه های بزرگ دارای نسخ

_____ بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

خطی از امکانات الکترونیکی برای ذخیره نسخ خطی استفاده می‌کنند. روحی دل (۱۳۸۵) (ب) برای نخستین بار امکان ایجاد اصطلاح‌نامه نسخه‌شناسی در ایران را بررسی و پایان‌نامه‌ای با عنوان «طرح تدوین اصطلاح‌نامه نسخه‌شناسی در ایران» ارائه داده است. از تحقیقات مورد توجه دیگر در زمینه فهرست‌های نسخ خطی می‌توان به پایان‌نامه‌های خوشبخت (۱۳۸۸) با عنوان بررسی میزان انطباق بر قواعد فهرست‌نویسی در پیشینه‌های کتابشناختی موجود در پایگاه نسخ خطی خانه کتاب^۱، نازی (۱۳۸۹) با عنوان "بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب" و یار محمدی (۱۳۸۹) با عنوان "بررسی فهرست‌نویسی کتب چاپ سنگی ایران و ارائه الگویی مناسب" اشاره کرد که هر سه به ارائه الگوی واحد در فهرست‌نویسی نسخ خطی تأکید کردند. در نهایت یزدان‌نیا (۱۳۸۹) با بررسی "تحلیل محتوای خط‌مشی دسترسی و ارائه خدمات بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشور و ارائه راهکار"، شیوه‌ی ارائه خدمات در مراکز دارای نسخ خطی را بررسی کرده است و نشان داده که شیوه‌ی دسترسی یکسان به نسخه‌های خطی در بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های مورد بررسی وجود ندارد و راهکارهایی را در این حوزه ارائه داده است.

در خارج از کشور هم در زمینه نسخ خطی در سال‌های اخیر دو تحقیق از راسل^۱ (۲۰۰۴) «فهرست‌نویسی مجموعه‌های خاص» و عبدالحمید بوجداد ام خادم^۲ (۲۰۱۰) «دستیابی رقومی به مواد میراث فرهنگی: نسخ خطی مراکش» انجام شده که محدود به ضرورت استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی در فهرست‌نویسی و رقومی سازی نسخ خطی است.

بررسی پیشینه تحقیقات نشان می‌دهد که تحقیق مستقلی در زمینه مدیریت دانش در حوزه‌ی نسخ خطی انجام نشده است؛ لذا با توجه به اهمیت مدیریت دانش و تأکید برنامه چهارم توسعه کشور بر توسعه مبتنی بر دانایی محوری در برنامه‌های مدیریت دانش (گزنه، ۱۳۸۴) تبیین این موضوع در فضای نسخ خطی ایران امری ضروری است.

هدف پژوهش: شناخت وضعیت موجود بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران در مدیریت گردآوری، سازمان‌دهی، اشاعه اطلاعات بر اساس مدیریت دانش و ارائه‌ی یک مدل کاربردی.

روش‌شناسی پژوهش

در این تحقیق به منظور درک عمیق‌تر از مسائل بخش‌های نسخ خطی در ایران، از روش پژوهش ترکیبی^۱ (کمی و کیفی) همزمان استفاده شده است. پژوهش ترکیبی یک گونه‌ی جدید از پژوهش است که در دوران پیشرفت قرار دارد. این پیشرفت و تحول را می‌توان در دو محور ملاحظه کرد. محور اول چپستی و مبانی نظری پژوهش ترکیبی است. محور دوم ناظر بر جنبه کاربردی آن است که شامل طرح‌ها و مراحل طراحی و اجرای پژوهش است. پژوهش ترکیبی در مقام یک روش، بر گردآوری، تجزیه و تحلیل و ترکیب دو نوع داده کمی و کیفی، در یک پژوهش یا مجموعه‌ای از پژوهش‌ها تأکید می‌کند (کرسول و پلانوکلاک، ۲۰۰۷، نقل در شریفیان، ۱۳۸۷). حمایت از پژوهش کیفی از این منظر انجام می‌شود که چون هر دو روش کمی و کیفی محدودیت‌ها و مزایایی دارد، باید از ویژگی‌های هر دو روش برای درک بهتر پدیده‌ها استفاده کرد؛ به بیان دیگر زمانی که شیوه‌های کیفی و کمی با یکدیگر استفاده می‌شود مجموعه‌ای از داده‌های مکمل فراهم می‌شود که در مقایسه با زمانی که تنها یکی از این روش‌ها به کار برده شود تصویر کامل‌تری از موضوع پژوهش حاصل می‌گردد. طرفداران پژوهش ترکیبی از ایده‌ی سازگاری^۲ حمایت می‌کنند که بر اساس آن می‌توان پژوهش کمی و کیفی را در یک پژوهش به کاربرد. در مجموع باید اشاره کرد که فرض اساس در روش ترکیبی این است که در کاربست ترکیبی، رویکردهای کمی و کیفی در مقایسه با زمانی که هر یک از این رویکردها به تنهایی مورد استفاده قرار گیرد، فهم بهتری نسبت به سؤال‌های پژوهش حاصل می‌کند. در روش پژوهش ترکیبی همزمان، پژوهش کمی و کیفی به صورت همزمان و به موازات یکدیگر شروع می‌شود و از مسیرهای خاص خود پیش می‌رود. یکی از محاسن

1. mixed methods research
2. compatibility thesis

_____ بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

این الگو این است که به دلیل به کارگیری همزمان هر دو روش پژوهش، داده‌های مختلفی به دست می‌آید که مکمل یکدیگرند و این امر زمینه درک بهتر پدیده موردبررسی را فراهم می‌آورد (نصر و شریفیان، ۱۳۸۶).

جامعه پژوهش شامل کلیه بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران است. طبق آمار نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور ۶۷ کتابخانه عمومی در ایران و طبق آمار بانک اطلاعاتی نسخ خطی بیش از ۲۰۰ کتابخانه، مجموعه خصوصی و مراکز و ادارات خاص دارای نسخه خطی هستند. لازم به ذکر است که پس از تماس با اغلب مراکز معرفی شده در فهرست آقابزرگ تهرانی مشخص شد که بسیاری از این مراکز متعلق به قبل از انقلاب هستند و در عمل هیچ فعالیتی ندارند و مجموعه‌های شخصی، به جز مجموعه استاد مجتبی مینوی که به پژوهشگاه علوم انسانی منتقل شده است، مراکز خانقاهی، موزه‌ها، تکیه‌ها نیز از سیر مطالعاتی خارج شدند، زیرا جنبه سازمانی نداشتند و فاقد نیروی انسانی بودند. در مجموع با توجه به کتابخانه‌های موجود، کتابخانه‌هایی که دارای بخش نسخ خطی بودند و در این بخش حداقل یک کارمند مشغول فعالیت بودند، انتخاب شدند. از چهل‌ونه کتابخانه موجود، در مجموع چهل و چهار کتابخانه از بین کتابخانه‌های دانشگاهی، عمومی، حوزوی، مساجد و غیره به پرسشنامه پاسخ دادند و بیش از ۹۰ پرسشنامه به طور تصادفی، بین مجموعه مورد مطالعه توزیع شد که هفتاد و دو پاسخ دریافت گردید. جامعه مورد پژوهش را تمامی مسئولین بخش‌ها، کارشناسان و کارکنان آن‌ها تشکیل دادند.

جهت جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، در بخش کمی از پرسشنامه‌ی محقق ساخته استفاده شده است. پرسشنامه بر اساس مطالعه منابع مختلف و مشاوره با استادان تنظیم شده است. به دلیل اهمیت موضوع و اطمینان از صحت روایی^۱ آن قبل از توزیع، برای تعدادی از صاحب‌نظران و افراد آشنا به مباحث مدیریتی و نسخه‌های خطی در کتابخانه‌ها ارسال شده تا معایب احتمالی آن مرتفع شود. برای ارزیابی پایایی^۲ پرسشنامه، با استفاده از

ضریب آلفا کرانباخ^۱ ضریب ۹۵٪ به دست آمده است. در بخش کیفی تحقیق، ابزارهایی چون مصاحبه (نیمه طراحی شده) و مشاهده (مستقیم) بکار گرفته شده است. در این پژوهش هیجده مدیر و کارشناس که از جمع بیست و سه فردی که صاحب تجربه و علم در حوزه نسخ خطی بودند، طرف مصاحبه قرار گرفتند. مصاحبه‌ها تا حد اشباع ادامه پیدا کرد. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا که به تحلیل نظام مند متون حاصل از مصاحبه‌ها می‌پردازد، هر یک از مصاحبه‌ها مقوله بندی و جدول بندی شد. جهت بررسی روایی و پایایی مصاحبه‌ها، مقولات استخراج شده مجدداً برای چند تن از مصاحبه شونده‌گان ارسال و نظر تائید ایشان گرفته شد.

در بخش مشاهده، برای آگاهی از شرایط فیزیکی نگهداری نسخ خطی کتابخانه‌ها و نوع ارتباط افراد و کاربران، روش‌های مدیریت در بخش‌های نسخ خطی و شرایط اشاعه اطلاعات نسخ خطی، کتابخانه‌هایی چون: کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه و مرکز اسناد کتابخانه ملی ایران، کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد و کتابخانه آیه الله مرعشی مورد بازدید و مشاهده قرار گرفتند.

یافته‌های پژوهش

برای پاسخ به پرسش‌های تحقیق ابتدا در بخش توصیفی نتایج با بهره‌گیری از آمار توصیفی اعم از رسم جدول‌های توزیع فراوانی، رسم نمودار، محاسبه میانگین، انحراف استاندارد و ... اطلاعاتی درباره موضوع پژوهش ارائه شده است و در بخش استنباطی نیز با استفاده از آزمون‌های آماری متناسب، نسبت به پاسخ‌گویی پرسش‌های پژوهش اقدام شده است.

پرسش اول پژوهش: میانگین مؤلفه‌ی گردآوری نسخ خطی در بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران چقدر است؟

جدول ۱. آزمون t تک نمونه‌ای برای بررسی وضعیت شاخص گردآوری

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
گردآوری	۷۲	۳۷/۹۲	۱۴/۳۸۷	۱/۶۹۵	۴۵	-۴/۱۷۸	۷۲	۰۰۰/

1. Cronbach Alpha test

_____ بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

با توجه به این که مقدار t محاسبه شده (۴/۱۷۸-) با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۳۷/۹۲) و میانگین مقایسه شده (۴۵) تفاوت معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. با توجه به این که مقدار t منفی است باید گفت مقدار میانگین محاسبه شده به شکل معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه شده) است. به عبارتی دیگری شاخص گردآوری و مجموعه سازی مجموعه های خطی در کتابخانه های مورد مطالعه به طور معنی داری در حد کمی رعایت شده اند.

پرسش دوم پژوهش: میانگین مؤلفه‌ی روش‌های سازمان‌دهی (مواد) نسخ خطی در بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران چقدر است؟

جدول ۲. آزمون t تک نمونه‌ای برای بررسی وضعیت شاخص سازمان‌دهی منابع خطی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی داری
سازمان‌دهی	۷۲	۲۸/۹۰	۱۱/۵۲۸	۱/۳۵۹	۳۳	-۳/۰۱۶	۷۱	۰۰۴/

با توجه به این که مقدار t محاسبه شده (۳/۰۱۶-) با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۲۸/۹۰) و میانگین مقایسه شده (۳۳) تفاوت معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. با توجه به این که مقدار t منفی است، باید گفت مقدار میانگین محاسبه شده به طور معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه شده) است. به عبارتی دیگر شاخص سازمان‌دهی مجموعه های خطی در کتابخانه های مورد مطالعه به طور معنی داری در حد کمی رعایت شده اند.

پرسش سوم پژوهش: میانگین مؤلفه‌ی اشاعه اطلاعات نسخ خطی در بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران چقدر است؟

جدول ۳. آزمون t تک نمونه‌ای برای بررسی وضعیت شاخص اشاعه اطلاعات منابع خطی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
اشاعه اطلاعات	۷۲	۳۶/۱۱	۱۴/۹۲۷	۱/۷۵۹	۵۷	-۱۱/۸۷۵	۷۱	۰۰۰/

با توجه به این که مقدار t محاسبه شده (۱۱/۸۷۵-) با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی‌دار است بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۳۶/۱۱) و میانگین مقایسه شده (۵۷) تفاوت معنی‌داری از لحاظ آماری وجود دارد. با توجه به این که مقدار t منفی است باید گفت مقدار میانگین محاسبه شده به شکل معنی‌داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه شده) است؛ به عبارت دیگر شاخص اشاعه اطلاعات مجموعه‌های خطی در کتابخانه‌های مورد مطالعه به طور معنی‌داری در حد کمی رعایت شده‌اند. پرسش چهارم پژوهش: مدل مناسب برای اجرای کاربردی مدیریت دانش در مسائل گردآوری، سازمان‌دهی، اشاعه منابع دانش در بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران چگونه خواهد بود؟ با توجه به اینکه در پرسشنامه‌ی ساخته شده، تلاش بر به کارگیری مؤلفه‌های مدیریت دانش در شاخص‌های مختلف مورد بررسی شامل: گردآوری، سازمان‌دهی، اشاعه دانش نسخ خطی بوده است؛ نتایج به دست آمده از میانگین شاخص‌های بررسی شده، به شکل محسوس، مدلی اولیه برای مدیریت دانش در بخش‌های نسخ خطی به وجود آورده است. در این مدل هدف رعایت ترتیب به دست آمده از میانگین‌ها نیست بلکه هدف ذکر مؤلفه‌های ضروری مطرح شده در پرسشنامه است که نتایج به دست آمده یعنی میانگین‌های پایین‌تر از حد متوسط، تأییدی بر ضرورت وجود این مؤلفه در بخش‌های نسخ خطی است. در این مدل، مدیریت دانش به عنوان محور اصلی مورد بررسی، در مرکز قرار گرفته است و سه بخش اصلی که مدیریت آن در مدیریت دانش مورد توجه است در دایره بعدی قرار گرفته است. سپس مباحث مرتبط با منابع دانش در بخش‌های نسخ خطی، یعنی اشاعه، سازمان‌دهی و گردآوری در دایره‌ی بعدی قرار گرفته؛ و در هر بخش عوامل مؤثر بر ایجاد مدیریت دانش که در پرسشنامه لحاظ شده و کمبود آن در بخش‌های نسخ خطی، طبق بررسی‌های کمی و

بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

کیفی اثبات شده به عنوان عواملی در استفاده از مؤلفه‌های مدیریت دانش در بخش‌ها در نظر گرفته شده است.

جدول ۳. مدل پیشنهادی مدیریت دانش در مؤلفه‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات

مدیریت		
داده	اطلاعات	دانش
اشاعه	گردآوری	سازماندهی
استفاده از اینترنت	تهیه خط مشی مدون	تبادل دانش نسخ خطی از طریق کنفرانس مجازی
استفاده از اینترنت	تعیین اهداف کتابخانه	مشارکت فهرست نویسان نسخ خطی در طراحی نرم افزار
تشکیل گروه های خبری و بحث در حیطه نسخ خطی	استفاده از نظر متخصصان ارزیابی منابع خطی	تبدیل دانش تخصصی کارکنان به دانش سازمانی
ایجاد نشریه اطلاع رسانی در حوزه نسخ خطی	در خرید نسخ خطی آموزش گردآوری نسخ خطی	آموزش تخصصی فهرست نویسی تهیه دستورالعمل واحد برای سازماندهی نسخ خطی
تهیه برنامه آموزش الکترونیکی در حوزه نسخ خطی	اختصاص بودجه خاص برای خرید نسخ خطی	استفاده از ابزارهای الکترونیکی برای اطلاعات کتابشناسی نسخ خطی
امانت بین کتابخانه ای برای نسخ خطی	اشتراک منابع در حوزه نسخ خطی	فهرست نویسی الکترونیکی بکارگیری ابزارهای فهرست نویسی جدید
دسترسی به اطلاعات کتابشناختی در وب سایت	تهیه معیارهای لازم برای خرید نسخ خطی	ایجاد بانک اطلاعات دانش منابع خطی
ایجاد راهنمای موضوعی در حوزه نسخ خطی		تهیه دستورالعمل واحد برای سازماندهی نسخ خطی

الف) بررسی وضعیت گردآوری منابع دانش: مهم ترین مسئله در زمینه نسخ خطی که برخی مدیران زیرکانه به آن اشاره کردند مسئله محدود بودن تعداد نسخ خطی و عدم تولید مجدد نسخ خطی در تمام کشورهاست. این مسئله از جهاتی مثبت به نظر می رسد زیرا برای آثاری که محدودیت دارند راحت تر می توان برنامه ریزی کرد. در زمینه گردآوری منابع خطی بسیاری از مدیران و کارشناسان به اختصاص بودجه خاص در این زمینه اشاره داشتند و با تأکید بر جلوگیری از فرار نسخه‌ها و خروج آن‌ها از کشور، تهیه

مرکزی خاص برای عرضه، خرید و فروش نسخه‌های خطی را مشابه بازارهای خارجی در داخل کشور ضروری می‌دانستند. نکته مورد توجه مصاحبه‌شوندگان این بود که شیوه‌های گردآوری نسخه‌های خطی و چاپی تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای دارند، به ویژه در بعد فیزیکی کتاب‌ها. یکی از مهم‌ترین زمینه‌های بررسی و تقویم و قیمت‌گذاری آثار خطی جنبه فیزیکی این آثار است و البته تشخیص زمان نگارش آن‌ها نیز با بررسی‌های نسخه‌شناسی امکان‌پذیر است. بسیاری از مدیران در این مؤلفه به اعتمادسازی و جلب اعتماد صاحبان نسخ خطی تأکید داشتند و ترویج سنت اهداء و وقف در این زمینه را امری ستودنی در فرهنگ و سنت اسلامی دانستند.

ب) بررسی وضعیت سازمان‌دهی منابع دانش: تاکنون بسیاری از کتابداران و کتاب دوستان فضای نسخ خطی در ایران را با فهرست‌های نسخ خطی شناخته‌اند و تنها راه آشنایی با نسخه‌های خطی و موجودی آثار را مراجعه به فهرست‌ها می‌دانند. با توجه به اهمیت این آثار و ضرورت شناخت هرچه بهتر نسخه‌های خطی بررسی و رسیدگی به وضعیت سازمان‌دهی این آثار امری ضروری است. مصاحبه‌شوندگان به ویژه در این بخش جملگی بر وحدت رویه در فهرست‌نویسی نسخ خطی، ایجاد خط‌مشی و استانداردهای یکسان در فهرست‌نویسی، بهره‌گیری از شیوه‌های فهرست‌نویسی الکترونیکی، تربیت نیروهای متخصص فهرست‌نویس نسخه‌های خطی و... اشاره داشتند.

ج) بررسی وضعیت اشاعه دانش: سال‌های سال نسخ خطی به عنوان شیء عتیقه و باارزش در مخازن بسیاری از کتابخانه‌ها حبس بود؛ اما امروز این آثار به عنوان حلقه‌های اصلی تاریخ علم ارزش و جایگاه خود را به عنوان یک محمل اطلاعاتی یافته‌اند و بسیار مورد توجه محققان این حوزه و رشته‌های مختلف قرار گرفته‌اند. مصاحبه‌شوندگان تأکید داشتند که اطلاع‌رسانی آثار به شیوه الکترونیکی از سرعت بالایی برخوردار است؛ اما بسیاری از متخصصان حوزه نسخ خطی با فضای مجازی و الکترونیک آشنایی چندانی ندارند.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تعریف «هدف مدار» مدیریت دانش که مدیریت دانش را ابزاری برای شناسایی، ذخیره، سازمان‌دهی و بازیابی پایگاه دانش سازمانی و تجربه پراکنده در سازمان می‌داند، می‌توان به‌خوبی دریافت که در بخش‌های نسخ خطی ایران مؤلفه‌های موردبررسی، مطابق با رویکرد مدیریت دانش در حد مطلوب نیست. شایان‌ذکر است که در فضای نسخ خطی بخصوص در کتابخانه‌های کوچک و شهرستان‌ها هنوز ابعاد الکترونیکی رشد خوبی نداشته و نیازمند توجه بیشتری است. از طرف دیگر ضرورت یکپارچه‌سازی و استانداردسازی روش‌ها در فهرست‌نویسی، گردآوری و اشاعه اطلاعات در بخش‌های نسخ خطی امری ضروری است. در بخش فهرست‌نویسی، نتایج تحقیق روحی دل (۱۳۷۳) خوشبخت (۱۳۸۸)، نازی (۱۳۸۹) و یار محمدی (۱۳۸۹) که بر ضرورت تدوین خط‌مشی واحد و یکسان‌سازی روش‌های فهرست‌نویسی نسخ خطی تأکید دارند؛ تأیید می‌شود؛ اما با توجه به اینکه تحقیق مستندی در زمینه گردآوری نسخ خطی انجام نشده است و این بخش نخستین بار به این شکل بررسی شده است، موردی برای مقایسه به دست نیامد؛ اما در زمینه ارائه خدمات که از مباحث مرتبط با اشاعه اطلاعات است؛ پژوهش حاضر تحقیق یزدان نیا (۱۳۸۹) را در عدم وجود الگوی واحد در ارائه خدمات در بخش‌های نسخ خطی و ضرورت وجود قوانین مدون در این زمینه را، تأیید می‌کند. در ادامه نتایج تحقیق در هر بخش جداگانه همراه با پیشنهادهای کاربردی ارائه می‌شود.

مؤلفه شماره یک پژوهش، گردآوری منابع خطی: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که وضعیت موجود کتابخانه‌های دارای نسخ خطی هنگامی که به‌صورت یکجا باهم موردبررسی قرار گرفته‌اند در حد پایین‌تر از متوسط ارزیابی شده است. در این بررسی رعایت مدیریت دانش و مقوله‌ی گردآوری منابع خطی رابطه معنادار را نشان می‌دهد؛ و این بدان معنی است که امکان استفاده از مدیریت دانش در بخش‌های نسخ خطی وجود دارد. بدین ترتیب که کتابخانه‌های دارای مجموعه‌های نسخ خطی می‌توانند با رعایت مدیریت دانش، این مقوله را در سازمان خود گسترش دهند. طبق تحقیقات انجام‌شده در

این پژوهش تاکنون اقداماتی برای تهیه برنامه راهبردی در مراکز دارای نسخ خطی انجام نشده است و می توان گفت که بخش های نسخ خطی در ایران از این حیث، در ابتدای مسیر تکاملی قرار دارند.

مؤلفه شماره دو پژوهش، سازمان دهی منابع خطی: به دلیل ماهیت تخصصی بودن این مؤلفه و توزیع ناهمگون فهرست نویسان متخصص نسخ خطی در سطح کتابخانه های مورد بررسی، سازمان دهی منابع نسخ خطی در کتابخانه های بزرگ مورد پژوهش وضعیت بهتری نسبت به دیگر کتابخانه ها دارد؛ اما میانگین بررسی شده ای اغلب پرسش ها نشان از عدم وجود مدل یکسان و خط مشی مشخص در کتابخانه های مورد بررسی دارد. همچنین استفاده از ابزارهای الکترونیکی و وجود فهرست های الکترونیکی و بخشی برای فهرست های الکترونیکی در وبسایت کتابخانه ها نیز در این بررسی در حد مطلوب ارزیابی نشده است.

مؤلفه شماره سه پژوهش، اشاعه دانش منابع خطی: یافته های پژوهش نشان می دهد که وضع موجود در بخش های نسخ خطی در کتابخانه های مورد بررسی از نظر اشاعه اطلاعات در حد مطلوب نیست. به طوری که از نتایج پژوهش مشاهده می شود کتابخانه های بزرگ دارای نسخ خطی از منظر اشاعه دانش در وضعیت مناسب تری نسبت به دیگر کتابخانه ها قرار دارند.

یکی از مباحث مشترک اطلاع رسانی و مدیریت دانش، اشاعه دانش است و آن عبارت است از شیوه هایی که از طریق آن دانش به افراد منتقل شود. در مدیریت دانش سعی بر این است که الگوهای یکپارچه و منسجم برای اشاعه دانش ارائه شود. اطلاع رسانی نیز با پیروی از استانداردها در پردازش اطلاعات بخش مهمی از فرایند گسترده دانش است. بنابراین مدیریت مناسبی را می طلبد. فناوری های اطلاعاتی نظیر اینترنت و اینترنت، ابزارهایی هستند که مدیریت دانش به کمک آنها می تواند تأثیر گذارتر باشد. با توجه به پراکندگی کتابخانه های دارای مجموعه های خطی در ایران استفاده از ارتباطات دوربرد و مجازی می تواند بسیار کاربردی و مهم باشد.

_____ بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

نتایج به دست آمده از تحلیل پرسش‌ها و مصاحبه‌ها در بخش مدل پیشنهادی نیز نشان می‌دهد که توجه به عوامل مطرح شده در مدل، از مواردی است که بکارگیری آن‌ها را در بخش‌های نسخ خطی ضروری می‌سازد. از سوی دیگر طبق بررسی‌های کمی و کیفی انجام شده در این تحقیق کمبود آن در بخش‌های نسخ خطی، اثبات شده است، لذا به عنوان عواملی در استفاده از مؤلفه‌های مدیریت دانش در بخش‌های نسخ خطی در نظر گرفته شده است. همچنین رعایت موارد ذکر شده در مدل پیشنهادی در رسیدن به وضعیت مطلوب در بخش‌های نسخ خطی مؤثر است.

پیشنهادهای تحقیق

- تدوین خط‌مشی گردآوری فهرست‌نویسی و اشاعه اطلاعات منابع خطی با توجه به اهداف سازمان مادر.
- انتخاب منابع بر اساس سنجش نیازهای کاربران و کتابخانه.
- تهیه منابع الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی از منابع خطی به جهت ماهیت به اشتراک‌گذاری در شبکه و ایجاد وبگاه برای بخش‌های نسخ خطی.
- برخورداری از حمایت مدیران ارشد سازمان جهت افزایش بودجه برای تأمین منابع خطی.
- شناسایی منابع دانش آشکار و پنهان در سازمان و بیرون از سازمان با توجه به اهداف سازمان مادر و ارائه گزارش‌های آماری مربوطه.
- تهیه نقشه راهبردی سازمان (تهیه نقشه دانش سازمان).
- امکان استفاده از نرم‌افزارهای تحت شبکه.
- فهرست‌نویسی درون‌سازمانی و برون‌سازمانی نسخ خطی به منظور تسریع در فهرست‌نویسی.
- تهیه برنامه‌ای برای سازماندهی دانش تخصصی کارکنان متخصص بخش‌های نسخ خطی و تبدیل آن به دانش سازمانی.
- تهیه فهرست‌های الکترونیکی نسخ خطی.

- تهیه بانک اطلاعات (از متخصصین سازمان‌دهی اطلاعات نسخ خطی و چگونگی تماس با ایشان).
- ایجاد برنامه‌های مستمر در آموزش فهرست‌نویسی نسخ خطی.
- توجه به خدمات خاص مثل خدمات آگاهی‌رسانی جاری، اطلاعات گزینشی، تحویل مدرک، امانت بین کتابخانه‌ای ارائه اطلاعات در مورد کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی خاصی که در کتابخانه برگزار می‌شوند.
- برقرار کردن پیوند به منابع موجود در اینترنت در رابطه با موضوعات آموزش و تحقیقات مورد توجه کتابخانه‌های دارای نسخ خطی.
- فراهم ساختن دسترسی به فهرست پیوسته یا فهرست رایانه‌ای کتابخانه‌های دارای نسخ خطی.
- ارائه اطلاعات منابع کتابی و غیر کتابی مرتبط با نسخ خطی.
- وجود پست الکترونیکی در وبسایت کتابخانه برای ارتباط کاربران با متخصصان نسخ خطی سازمان به منظور طرح سوالات و یا بازخورد نظرات به کتابخانه.
- روزآمد کردن وبسایت و حفاظت از آن.
- رعایت حقوق پدیدآورندگان، تعیین سطح دسترسی برای کاربران و پیش‌بینی برنامه‌های درآمدزایی و بهره‌گیری از اقتصاد دانش از طریق آن برای بخش خطی کتابخانه.
- استفاده از دستگاه‌های هوشمند برای ارسال و روزآمد شدن منابع اطلاعاتی بخش‌های خطی کتابخانه‌ها و موضوع‌های موردعلاقه کاربران و یا ارسال تصویر و متن منابع خطی با حفظ تمامی جنبه‌های امنیت اطلاعات به پست الکترونیک کاربران.
- طراحی اصطلاح‌نامه‌های الکترونیکی و سیستم کنترل واژگان هوشمند به منظور نمایه‌سازی علمی منابع مرتبط با نسخ خطی.
- ایجاد کنسرسیوم خاص برای نسخ خطی.

منابع

- پریخ، مه‌ری. (۱۳۸۲). مدیریت دانش: ابزاری برای ایجاد تحول در مدیریت کتابخانه‌ها. فصلنامه کتاب، (۵۶): ۱۱۲-۱۲۶.
- حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۳). نقش کتابداران و اطلاع‌رسانان در مدیریت دانش سازمان‌ها (با نگاهی به سرفصل‌های مقاطع سه‌گانه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران). فصلنامه کتاب، ۱۵(۵۹)، ص ۱۰۱-۱۱۳.
- حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۵). بررسی عوامل زیرساختی مدیریت دانش در دولت جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، مشهد.
- (۱۳۸۴). مدیریت اطلاعات و مدیریت دانش: تفاوت‌ها و تشابه‌ها. مجله اطلاع‌شناسی. ۵-۶(۱۰)، ص ۷-۲۲.
- خوانساری، جیران (۱۳۸۴). بررسی وضعیت مدیریت دانش در کتابخانه‌های تخصصی امور برق وزارت نیرو و ارائه الگوی پیشنهادی پایان‌نامه دکتری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- خوشبخت، ملیکا (۱۳۸۸). بررسی پراکندگی داده‌های کتابشناختی در عناصر بانک نسخ خطی خانه کتاب و. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- روحی دل، الهه (۱۳۷۳). فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه موزه بریتانیا موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد نسخه‌های خطی. دانشگاه تهران، تهران.
- روحی دل، الهه (۱۳۸۵). طرح تدوین اصطلاح‌نامه نسخه‌شناسی در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.
- شریفیان، فریدون (۱۳۸۷). چستی، خاستگاه‌ها و مبانی نظری پژوهش ترکیبی. فصلنامه پژوهش‌های تربیتی و روان‌شناختی. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه اصفهان. ۴(۱)، ص ۸۱-۱۰۸.

غلامحسین زاده خبیصی زهره (۱۳۸۴). بررسی میزان بهره‌گیری از فن‌آوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران. گزنی، علی (۱۳۸۴)، ۱ و ۲ آذر). فرایند تعیین راهبرد دانش سازمانی در نظام‌های مدیریت دانایی. مقاله ارائه شده در پنجمین همایش مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن، تهران.

مطلبی، داریوش (۱۳۸۹). فناوری اطلاعات در خدمت نسخه‌های خطی (یادداشت سردبیر). کلیات کتاب ماه، ۱۳(۱۲)، ص ۲-۳.

نازی، ایوب (۱۳۸۹). بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

نشاط، نرگس (۱۳۸۲). مدیریت دانش (یادداشت سردبیر). اطلاع‌شناسی ۱(۱)، ص ۳-۷.

نصر، احمدرضا؛ شریفیان، فیروز (۱۳۸۶). رویکردهای کمی، کیفی و ترکیبی در پژوهش‌های تربیتی. فصلنامه حوزه و دانشگاه. ۱۳(۵۲)، ص ۷-۲۴.

یار محمدی، کبرا (۱۳۸۹). بررسی فهرست‌نویسی کتب چاپ سنگی ایران و ارائه الگویی مناسب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد علوم و تحقیقات، تهران.

یزدان نیا، رضیه (۱۳۸۹). تحلیل محتوای خط‌مشی دسترسی و ارائه خدمات بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشور و ارائه راهکار. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه الزهراء، تهران.

- Abdelhamid Boujddad, M. & Nieuwenhuysen, P. (2010). Digital access to cultural heritage material: case of the moroccan manuscripts. *Collection Building*, 29(4), pp. 137-141.
- King, N. (1999). Knowledge management applying manufacturing theory in knowledge-based industries. *Management Accounting*, 77(3), pp.397-416.
- Londhe, N.L., Sanjay, K.D, Suresh, K.P. (2011). Development of a digital library of manuscripts: A case study at the University of Pune, India. *electronic library and information systems*. 45(2), pp.135-148.
- McGown, Kathleen A. (2000). *Knowledge Management in the*

بررسی وضعیت مدیریت دانش‌های گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات...

- Twentyfirst Century: The Role of the Academic librarian.* Thesis for phd degree, University of ST. Thomas (ST.Paul).
- Newcomb. T, (1999). knowledge management: New wisdom or passing fad? *journal of knowledge management*, 3(4).
- Perez. E.. (1999). Knowledge management in Library. *Database*22(2), pp. 75-84.
- Russell. B.M. (2004).Special Collections cataloging at a Crossroads:A survey of ARL Libraries.*The journal of Academic Librarianship*. 30(4), pp.294-303.

